Kronotaksa solinskih biskupa.

Pišu: Don Fr. Bulić.
Dr. J. Bervaldi.

(Svršetak.)

Opaske o Katalozima.

U ovoj Kronotaksi imali smo više puta prigode, da govorimo o Katalozima solinskih biskupa i na temelju historičnih činjenica, da dokažemo, kako su oni doprli do nas netačni i pobrkani. Sve što rekosmo nije dostatno. Moramo se na koncu osvrnuti na same Kataloge, raščiniti ih, da tako rečemo, te vidjeti s bližega, koju historičnu vrijednost oni imaju.

Mi posjedujemo više Kataloga solinskih biskupa. Najprije ćemo ih ovdje nabrojiti, a tada ćemo potanje o njima govoriti.

Katalog solinski, kako ga Farlati zove, ili još bolje Propagande, — jer se nalazi pridodan onome rukopisu Tome Arcidjakona, koji se nalazi u Biblioteci *de Propaganda fide* u Rimu, — dopire do god. 1512. (Farlati, Illyr. Sacr. I. str. 319.). Mi ga donosimo u Prilogu B.

Drugi Katalog, naš C, dosiže do godine 1568. i napisan je od spljetskog plemića A Cutheis (porodica Geremia) polovicom XV. v. Prvobitni dio ovoga Kataloga ne dopire nego do god. 1452., ostalo sedam biskupa napisano je, kako Farlati tvrdi, drugom rukom (Illyr. Sacr. I. 323.). Ovaj Katalog izdan je i od Lučića u djelu: „De regno Dalmatiae et Croatiae" str. 383.

Treći Katalog, naš D, dopire do god. 1720. i našast je megju spisima spljetskog nadbiskupa Ponzoni-a, koji je umro god. 1640. Zadnjih osamdeset godina ovoga Kataloga napisano je drugom rukom (Illyr. Sacr. I. str. 327.).

Četvrti Katalog, naš E, našast je megju spisima — *Collectanea* — Modruškoga biskupa Šimuna Begne, koji je umro

godine 1536. Svršava sa biskupom Petrom, t. j. dopire do god. 1184. (Illyr. Sacr. I. str. 395.).

Peti Katalog, Rimski, naš F, koji bi po Farlatu bio sastavljen na temelju dokumenata iz rimskog Arkiva, dosiže do godine 1719. (Illyr. Sacr. I. str. 329.).

Farlati donaša još dva ulomka, kako ih on zove Fragmenta, Kataloga solinsko-spljetskih biskupa. Ne ćemo govoriti ovdje ni o jednom ni o drugom. Ne o prvom, jer je to izvadak iz povijesti Tome Arcidjakona, koji, kako rekosmo na str. 237. ne spominje nego samo četiri biskupa: Dujma, Glycerija, Natala i Maxima. Ne ćemo govoriti ni o drugomu, izvagjenu *Ex Tabulario Coenobii Spalatensis Virginum Ordinis Benedictini sub titulo Raynerii,* jer on počimlje sa godinom 1188., kada je Solin odavna u ruševinama ležao. Ne ćemo uzeti u pretres ni *Chronicon Pontificale Salonitanum et Spalatense,* jer kako sam Farlati opaža, ne razlikuje se od drugih nego što, uz nekoja imena, kano ona Dujma, Glycerija, Natala i Maxima, nadodaje nekoliko riječi o njihovu životu. Od drugoga Kataloga, našega C, t. j. A Cutheis, razlikuje se ovaj u toliko, u koliko donaša na 16.mu mjestu, iza Stjepana, biskupa Savilianus-a.

Iza kako nabrojismo sve Kataloge i njihove fragmente, kako ih donaša Farlati u „Illyricum Sacrum", red je, da se osvrnemo na njihov sadržaj, i vidimo, što je u njima povjesničkoga.

Katalozi B, C, D, nijesu sastavljeni od osoba, kojima se oni pripisuju, čija naime imena nose. Ove su samo prepisale Kataloge, koji su iz starijih vremena do njih doprli. Farlati kaže za ova tri, da nijesu stariji od XIII. vijeka. Sva je prilika, da sva tri izvornika, iz kojih su dotičnici prepisali, nijesu ni toliko stari, ali nema sumnje, da su auktori ovih triju Kataloga crpili vijesti iz još starijih dokumenata, a što je još važnije, ne sva tri iz istoga izvora. Oni se megju sobom malo razlikuju, ali ipak toliko, te se može ustvrditi, da je u neko doba kolalo više Kataloga solinskih biskupa. A to je i posve naravno.

Biskupi su imali u staro doba odličan položaj ne samo u crkvi, nego i u državi, pa su se stoga njihova imena brižno čuvala i potomstvu na uspomenu predavala. Razorenjem Solina i dolaskom u naše krajeve naroda druge krvi, tada poganskoga naroda, ta se je predaja pretrgla. Kada su Hrvati

primili kršćansku vjeru, tada su oni poprimili kršćanske biskupe staroga Solina, uspomenu kojih, bar donekle, bijahu sačuvali solinski bjegunci, koji se bijahu razbjegli najviše po otocima. Broj solinskih biskupa ne bijaše velik: najviše ih bilo trideset. Pa kada ovaj popis sa tolikim brojem biskupa, pade u ruke ljudi, koji su htjeli okruniti svoju crkvu slavom apoštolskoga porijekla, te ne mogli sa ono malo biskupa da popune šest vijekova, naime od druge polovice I. v. do preko početka VII. v., t. j. do razorenja Solina, tada nadodaše mnoga druga imena i podigoše njihov broj, neki na 58, drugi na 63. Ali kako tada nije bilo prave kritike u rasugjivanju i rasporegjivanju historičnih činjenica, tako su ovi nadopunjci učinjeni nepromišljeno i bez zdravih kriterija. Danas, kada se kritična nauka u velike izoštrila, kada iskopine solinske uniješe nove svijetlosti u povijest crkvenu Solina, nije baš teško odijeliti historična imena od nehistoričnih, povijest od legende.

Ako pogledamo sva tri Kataloga B, C, D, vidjet ćemo, da na prvom mjestu oni bilježe Dujma i za nj tvrde, da je bio prvim biskupom Solina. I mi se djelomice s tim slažemo, jer pred Dujmom ne stavljamo nego Venancija. Dujam je dakle bio ili prvi, ili drugi biskup Solina.

Prije nego nastavimo navagjanjem ostalih biskupa spomenutih Kataloga, pogledajmo malko, koji su bili zadnji biskupi Solina, ili bar megju zadnjima.

Vidili smo, kako je povjesnički utvrgjeno, da su Natal i njegov nasljednik Maxim biskupovali koncem VI. i početkom VII. vijeka. To je tako nedvojbena činjenica, da se o njoj ne smije ni iz daleka sumnjati, jer nam za ove biskupe svjedoče pisma, njima upravljena od pape Grgura Velikoga, koji je umro god. 604. S ovim se slažu i Katalozi, jer neki, kao D, nosi da je Natal bio biskupom oko god. 592, a Maxim oko 600. Katalog B, kaže o Maximu, da je bio skizmatik, i tim ga karakteriše.

Vidimo sada, u kojem redu dolaze ova dva biskupa u spomenutim Katalozima. Ako pogledamo ponovno sva tri Kataloga, vidjeti ćemo da ova dva biskupa dolaze u njima jedan za drugim i to samo jedan put, i da se sa spomenutim bilješkama nalaze na redu 22.i i 23.i, ili 23.i i 24.i. Dakle za šest vijekova nemamo nego 23 ili najviše 24 biskupa u Solinu. Nije moguće ni pomisliti da su ova 23 ili 24 biskupa mogli biskupovati jedno šesto godina. Uz to mi smo, barem za sedamnaest

od njih, nepobitno dokazali, da su biskupovali poslije god. 300. Gdje su onda biskupi prvih triju vijekova? Ako uzmemo da je Dujam biskupovao za Dioklecijana, tada ova 23 ili 24 biskupa mogu da više manje popune sve vrijeme do razorenja Solina, ali nikako šest vijekova.

Istina je, da sva tri Kataloga, iza Natala i Maxima, pa do razorenja Solina bilježe drugih 35 do 38 biskupa. Solin je mogao biti razoren najkasnije god. 639. Ali nam povjesni dogogjaji na Balkanu skraćivaju to vrijeme za nekoliko godina, te je Solin pao — kako je to dokazano — oko god. 615. (Bull. Dalm. 1906. p. 268 sl.; g. 1910. p. 136). Maxim je biskupovao još mjeseca studenoga god. 602., kako svjedoče pisma pape Grgura Velikoga (Bull. Dalm. 1904. Suppl. 1—4 p. 47).

Kada bi već te godine bio Maxim umro, tada bismo morali zaključiti, da je u dvanaest godina biskupovalo u Solinu preko trideset biskupa, što je apsolutno nemoguće. Ne samo, da li je teško dokazati za ijednoga od ovih, da je ikad bio biskupom Solina.

Moglo bi se opaziti, da Kataloge ne treba dijeliti na dva dijela, nego da ih treba uzeti onako, kako su napisani i da su biskupi biskupovali kroz šest vijekova onim redom, kako to u Katalozima stoji. Da to nije tako, svjedoče nam sami Katalozi. Na pr. Katalog B. veli za Hesychija, po redu četrnaestoga biskupa, da mu je papa Zosim pisao pismo god. 418. Isto veli Katalog D. za Esychija četvrtoga po redu. A za Glycerija, dvanaestoga po redu, kaže da je biskupovao god. 474. Za Stjepana, petnaestoga po redu, rečeno je, da je biskupovao god. 527.; za Natala, dvadesetdrugoga po redu, oko god. 592., a za naslijednika mu Maxima oko god. 600. Dakle ove biskupe, za koje sami Katalozi tvrde da su biskupovali petoga i šestoga vijeka, morali bismo prebaciti u prve vijekove kršćanstva, kada ne bismo imali dijeliti Kataloge solinskih biskupa na dva dijela, nego ih uzeti onim redom kako su napisani.

Ova rasporedba u Katalozima i ove date, izvagjene iz samih Kataloga, posvjedočuju, da je njihov prvobitni dio imao biti u istinu veoma star i da se baš taj najstariji dio, ta jezgra, mora prenijeti u IV., V. i VI. vijek, te da su ostala imena, iza Natala i Maxima, nadodana kasnije bez ikakove historične podloge i pridodana jedinom namjerom, da se ispuni praznina, koja je nastala u Katalozima, kad se je Dujma prenijelo u I. vijek.

Imamo još dokaza za ovu našu tvrdnju.

Poslije ovih triju Kataloga B, C, D, nalazimo u Farlata još jedan Katalog, naš F. koji, kako vidjesmo, on zove Rimskim i o kojemu kaže: „*Hujus Catalogi auctorem fuisse comperio Dalmatam quemdam, virum doctrina et eruditione insignem, qui Romae cum esset, nomina omnium episcoporum, qui Salonae vel Spalati Pontificatum gesserunt, e tabulariis Romanis, haud majori studio et labore, quam fide ac diligentia collegit; seriemque Pontificalem recte atque ordine distributam, et inde usque a principio Christiani nominis ad sua tempora perductam, quam accuratissime contexuit. Id docet titulus eidem Catalogo praepositus, in quo tamen Auctoris nomen reticetur; ex optimis autem tabulis, maximeque ad fidem faciendam idoneis descriptum esse declarat schaedula quaedam in meis Collectaneis Mss. reperta cum hac nota: Catalogus Romanus ex Archivis Romanis, puta Indice Archivi Avenionensis, Actis Consistorialibus antiquis, Actis Consistorialibus novis, seu Libris Provisionum Apostolicarum. Hunc porro Catalogum, quamvis omnium fortasse recentissimum, caeteris tamen praeferendum censeo ob eam causam potissimum, quod in aliis ita confusa est series successioque veterum Episcoporum, ita perturbata, ut inferiores aetate atque ordine antepositi cum sint Episcopis superiorum temporum, hique in posteriora saecula detrusi, eorum plerique in alienum locum ac numerum invaserint: contra vero in Catalogo Romano & temporum servantur gradus, & Episcoporum in ordinem Chronologicum distributio, sic apta & cohaerens, nihil ut sit praeposterum, nihil absurdum, nihil a recta temporum ratione discrepans. Tota enim continuatio seriesque Antistitum adeo praeclare ordinata est, suisque aetatibus distincta, ut satis appareat & suum cuique locum ac numerum redditum fuisse, & neminem ab illis, quibus affixus est, temporibus dimoveri posse: omnes vero superiorum aetatum spatia sic implent occupantque, nihil ut vacuum reliquant, nullus ut praetermissus, nullus intrusus esse videatur*“. *(Farlati o. c. I. p. 329).*

Po Farlatu dakle auktor ovoga Kataloga bio bi neki učeni Dalmatinac, koji boraveći u Rimu, bio bi sakupio imena solinskih biskupa iz rimskih *Tabularia*, te ih uredio kronološkim redom. Suviše Farlati kaže, da se ne zna za ime ovog Dalmatinca, ali da jedna bilješka — *schaedula* — našasta megju njegovim rukopisima, nosi da je ovaj Katalog sastavljen po rimskom Arkivu, t. j. na temelju Kazala Arkiva Avinjonskoga, starijih i novijih konsistorijalnih Akata, ili knjiga, zvanih Apoštolske *Pro-*

visiones. Ovaj Katalog Farlati pretpostavlja svima, jer i ako je najnoviji, ipak je najuredniji i kronološki sastavljen, dok su u drugima biskupi ispremiješani u vremenu i redu. U Katalogu Rimskom ne možeš, tvrdi Farlati, premjestiti nijednoga biskupa od vremena, u kojem je postavljen: sva su vremena ispunjena, ništa nije prazno, nijedan biskup nije izostavljen, nijedan umetnut.

I u istinu Rimski Katalog lijepo je uregjen; u njemu se bilježe ne samo kronološki godine, nego su nadodani i Pape i Carevi, koji su za vrijeme naših biskupa upravljali duhovnim i svjetovnim poslima. Zadnji biskup, koga ovaj Katalog spominje, jest Stjepan IV. Cupilli, koji je biskupovao od godine 1708. do 1719.

Vidi se po svemu, da je Katalog Rimski sastavljala marna ruka, koja je poznavala crkovnu povijest Solina i, prama ondašnjem razvitku povjesničke nauke, shvaćala važnost kritike u rasugjivanju povjesničkih činjenica. Dok su ostali Katalozi, kao B, C, D, bili prepisani, bez drugotnih namjera, onako kako su doprli do ruku prepisivača, kojima je mogla izbjegnuti kakva pogreška s neznanja ili s nemara, ali ne s namjere, da što isprave ili urede, Rimski Katalog nije prepisan, nego je sastavljen izvjesnim, jasnim ciljem, da se nered drugih Kataloga razbistri i uredi. Mi dakle u Katalozima solinskih biskupa imamo u glavnom dvije struje: jedna radi svjesno, prama stanovitu cilju, hoće da metne reda u kronologiji solinskih biskupa, a toj je struji prototip Rimski Katalog, F. Svi drugi Katalozi B, C, D, E, pa i *Chronicon* pod uplivom su druge struje: oni prepisuju onako kako nalaze, da su drugi prije njih prepisivali, bez drugotne namjere, samo da prepišu što tačnije. Na ove dvije struje ili kategorije treba dobro paziti, da se shvate i procijene Katalozi solinskih biskupa i njihova historična vrijednost.

Tko je sastavio Rimski Katalog? Farlati nam ne kaže tko, ali veli, da je to bio neki Dalmatinac: „*vir doctrina et eruditione insignis*“. U istinu sastavljač ovoga Kataloga morao je biti ne samo dobar poznavalac opće svjetovne i crkvene povijesti, nego još više i naše domaće, kršćanske i političke. A koji je taj čovjek, koji bi bio na osvit XVIII. vijeka, ili prije, živio i tako dobro poznavao našu prošlost, da je mogao sve one biskupe onako lijepo urediti? Valjda povjesničar Ivan Lučić? Ovaj je doista poznavao našu povijest i živio je u Rimu više vremena, ali povijest Solina, osobito kršćanski njezin dio i nje-

gove biskupe, nije Lučić ni iz daleka tako poznavao, da je mogao popuniti i urediti Kataloge solinskih biskupa. Njegova djela svjedoče nam, da u povijest Solina nije on bio dobro upućen. Imamo još jedan dokaz, koji Lučića isključuje, da bi on mogao biti sastavljač ovoga Kataloga. U Rimskom Katalogu dopire se s biskupima do god. 1719., a Lučić je umro u Rimu na 3. siječnja g. 1679., dakle 40 godina prije zadnjega biskupa, o kome se u Rimskom Katalogu govori.

Istina je, ne fali ni poslije Lučićeve smrti učenih Dalmatinaca, koji su se bavili našom poviješću i koji su se na osobiti način istakli u radu oko samoga „Illyricum Sacrum". U ovomu je sve nadmašio Pacifik Bizza, rogjen u Rabu g. 1696., nadbiskup spljetski od g. 1746.—1756.

Koliko je ovaj čovjek zaslužan za našu povijest, jasno je iz Predgovora, koji je Farlati tiskao u prvom svesku svoga djela. Predgovor nije upravio čitatelju, dali samomu Pacifiku Bizzi, koji, ako svojom prokušanom i zrelom mudrošću, *approbatione sapientissima et gravissima dignam esse censueris,* odobri zamisao i raspored ove povijesti, tada će doista svak odobriti. U Predgovoru Farlati piše: *„Historia Illyrici Sacri jamdiu a multis expetita, cum Tibi plurimum debeat, Pacifice Bizza Archiepiscope, et Primas amplissime, tum vero sibi maximopere gratulatur, quod nunc demum, Te videlicet ad regimen antiquissimae, ac nobilissimae totius Illyrici ecclesiae, paucis ante annis assumpto, in publicum prodire incipiat."* Poslije ovih riječi uvoda, Farlati nastavlja, da ima oko sebe mnoštvo kodeksa napisanih rukom P. Bizze, koji svjedoče o njegovu radu, trudu i brigama, koje je na se naprtio, da svugdje traži sve, što se odnosi na povijest Ilirika. *„Quantum vero studii operaeque ad Historiam Illyricam apparandam ipse contuleris, domesticos testes habeo codices bene multos, tua manu descriptos, in quos lectissimam rerum Illyricarum suppellectilem congessisti, nullis neque itineribus, neque laboribus, aliisve incommodis parcens, ut regionibus illis semel atque iterum obeundis, publicis privatisque tabulariis accurate perscrutandis, monumentis omnibus, quae in rem nostram esse viderentur, summa cum fide ac diligentia exscribendis, quam plurimam posses materiam, & copiam nobis colligeres, adornares, instrueres. Quamobrem haec historia, cum ortus suos & progressus Tibi potissimum acceptos ferat, nihil habuit antiquius, quam ut Te principio ac statim, veluti parentem alterum, & auctorem agnosceret, tuaque erga se singularia beneficia, tuamque*

operam & multam & laboriosam, sibi studiose impensam, aperte ac palam praedicaret. Nec vero dubitat, quin Tibi pergratum perque iucundum futurum sit hoc qualecumque officium iustum et debitum, cum summa testificatione tuorum in se meritorum; idque ab tua singulari humanitate etiam atque etiam postulat, ut se, tamquam tuorum laborum, ac vigiliarum exoptatum foetum in tuam fidem recipere velis; & quam dignam esse olim putaveras, cui partem non exiguam tuae vitae privatae seiunctaeque a muneribus publicis impenderes, eamdem nunc ex illo editissimo fastigio dignitatis, & auctoritatis ecclesiasticae, quo non hominum favor, sed tua Te virtus evexit, perbenigne respicias; neque indignam existimes, ad cuius decus, ac praesidium, tuam gratiam ac benevolentiam impertiaris."

Napominje zatim Farlati rad Bizzin oko povijesti Ilirika, u zajednici sa Filipom Riceputijem i veli, da kadgod je on boravio u Padovi ili u Mlecima, da nije nikad ostao, a da ne bi prilježnim radom poradio oko ovog velikog djela. On je dvadesetih godina osamnaestoga vijeka zajedno sa Riceputijem, a preporukom Pape Klementa XI., obašao Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju, Istru, Koruško i Kranjsku, te skupio mnogo materijala za gragju *Illyricum Sacrum*. Zatim g. 1725. opet je sam, na svoje troškove i velikim trudom, proputovao cijelu Dalmaciju, da ponovno pregleda sve javne i privatne biblioteke i sravni sa sakupljenim materijalom iz prvoga putovanja, te izvede potrebite popravke. Tada je opet pošao u Padovu, gdje je u velike bio pri ruci Riceputu.

Kad je pak Bizza postao nadbiskupom spljetskim, na povratku iz Rima, svratio se u Padovu, da ponovno vidi, dokle se je radom doprlo i da u ime svoje, a osobito Pape Benedikta XIV., koji bijaše uzeo na se pokroviteljstvo ovog djela, preporuči, da se brže igje k cilju i počme objelodanjivanjem crkvene povijesti Ilirika. Toliko je on zaslužan za „*Illyricum Sacrum*", da ga Farlati nazivlje drugim otcem i stvoriteljem ovog znamenitog djela. „*Iure igitur ac merito haberi ac dici potest alter veluti parens et conditor Historiae Illyricae.*" (III. str. 558).

O Pacifiku Bizzi moglo se je dakle punim pravom reći, da je učeni Dalmatinac. Je li pak on onaj „*vir doctrina et eruditione insignis*", koji je sastavio Rimski Katalog? Mislimo, da ne. — Farlati je smatrao Rimski Katalog veoma važnim i njegova sastavljača u velike zaslužnim za povijest solinskih biskupa, s čega ga na osobiti način hvali. Da je Bizza sastavio

ovaj Katalog, nema sumnje, da bi Farlati bio to istaknuo na njegovu veću slavu. On bi bio poznao Bizzin rukopis, a i inače bio bi Farlati doznao, da ga je on sastavio. Kada Farlati ovo nigdje ne spominje, niti u Predgovoru prvog sveska, koji je upravio nadbiskupu Bizzi, niti u prvom svesku, gdje govori o svim Katalozima, a napose i osobito o Rimskom, niti u životu njegovu, o komu već mrtvu piše pri koncu trećeg sveska, tada ne možemo Pacifika Bizzu smatrati sastavljačem Rimskog Kataloga.

Tko je dakle sastavio Rimski Katalog?

Cijenimo, da za ovaj posao nije bio nitko drugi sposobniji, niti se nitko nije mogao dati na ovo djelo, i teško da bi se itko bio usudio da ovu neurednost rasčisti i uredi, nego samo ili Riceputi ili Farlati. Mi držimo veoma vjerojatnim, da Rimski Katalog nije nitko drugi sastavio, nego jedan od ove dvojice. Njima je trebalo čvrsta temelja i oslona, na kome da razviju crkovnu povijest Solina. Pošto su oni na temelju do onda poznatih izvora dobro proučili našu prošlost, te pregledali sve Kataloge solinskih i spljetskih biskupa, oni su nastojali, da sve ovo urede, te da razborito, i ako ne historički tačno, popune sve praznine. Da se ovomu Katalogu dade većega auktoriteta u svijetu, prozvalo ga se je Rimskim, te o njemu Farlati veli, da je sastavljen „*ex Archivis Romanis*". Ali je značajno, da dok o drugim Katalozima Farlati govori potanje gdje, kada, kako i na čemu su napisani, ob ovomu Rimskomu, najvažnijemu, ne govori ništa, da li se samo pozivlje na neku *škedu* našastu megju svojim rukopisima „*declarat schedula quaedam in meis Collectaneis Mss. reperta cum hac nota: „Catalogus Romanus ex Archiviis Romanis, puta Indice Archivi Avenionensis, Actis Consistorialibus antiquis, Actis Consistorialibus novis, seu libris Provisionum Apostolicarum.*" (Illyr. Sacr. I. p. 329.).

Da još bolje dokažemo, kako ovaj Rimski Katalog nije sastavljen po Aktima iz rimskih Arkiva, istaknuti ćemo i činjenicu, da u Arkivima vatikanskim nije nitko ni prije ni kasnije Farlatija našao kakvih podataka za kronologiju solinskih biskupa, ni za onu poznijih vijekova, a kamo li za prvo doba kršćanstva.

Ali o svemu ovome najvažniji i najveći dokaz našoj tvrdnji, nalazimo u Rimskom Katalogu iz koga se vidi, kako je Far-

lati, ili njegov predšasnik Riceputi, postupao pri uregjenju Kataloga solinskih biskupa.

U svim Katalozima poslije Justina, desetoga biskupa po redu, dolazi Glycerij, koji je sigurno biskupovao god. 474. Glycerija, bivšeg rimskog cara, nije se moglo prenijeti u drugi ili treći vijek. Justina da, jer o njemu Farlati ne zna ništa stvarna. Samo nadgrobni njegov natpis, koji je nazad nekoliko godina bio otkriven u Solinu, svjedoči nam, kako smo već dokazali, da je ovaj biskup biskupovao V. ili VI. vijeka. Sastavljač Rimskog Kataloga promislio je, da može Justina prebaciti u pred Dioklecijanovo doba, a s njime i sve ostale biskupe, koji su u trim spomenutim Katalozima pred njim ubilježeni. Na ovaj način sa Justinom i njegovim predšasnicima došlo se do god. 229. Da se popuni praznina do god. 474., t. j. do Glycerija, umetnulo se dvadeset i jednoga biskupa, i baš one biskupe, koji u svim trim Katalozima B, C, D, slijede redom iza Teodora, koji bi po Farlatu, imao biti zadnji biskup solinski. Jedino je nadodan početkom V. vijeka Esychij, jer se je znalo, da je njemu pisao Papa Zosim i da je bio u dopisivanju sa sv. Augustinom. Na ovaj način Esychij je bio potrostručen. Nadodalo se još Maxima od god. 340. do 350., jer je iz crkvene povijesti bilo poznato, da su ovomu biskupu raskolnici Sardicejskoga Koncila, držana g. 342—3. pisali pismo. Na ovaj način i Maxim biva potrostručen. Za ova dva biskupa, koja su morala biti nadodana, izostavljena su dva od onih biskupa, koji su bili u Katalozima upisani poslije Teodora.

Iza Glycerija dolazi u Rimskom Katalogu petnaest biskupa; skoro onoliko ih i onim redom, kako nose ostali Katalozi. Ovako se je došlo u ovom Rimskom Katalogu do 48 biskupa, dok ih spljetski Škematizam nosi 47, jer ovaj izostavlja Honorata, koji je bio poslije smrti Natala izabran biskupom Solina, ali ne bio nikad posvećen, buduć se je, kako je bilo rečeno, dao Maxim silom izabrati, pa i ne čekajući papine privole, dao odmah posvetiti.

Sa četrdesetisedam ili četrdesetiosam biskupa moglo se je popuniti šest vijekova i prikazati, da je crkovna hierarhija u Solinu od apoštolskih doba neprekidno kroz sve vijekove trajala, i to tako lijepo uregjeno, kakvim redom i tačnošću nijesu mogli najbolji povjesničari ni same rimske pape urediti. I kad ne bi bilo drugih dokaza, sama ova prevelika tačnost —

kako smo u Uvodu istaknuli — daje povoda, da se o vjerodostojnosti Rimskoga Kataloga sumnja. Samo katkad ne slažu se datumi ovoga Kataloga sa poviješću Farlata. Po svemu se vidi, da je to navlaš učinjeno, da se ne dozna za pravog auktora ovog Kataloga.

Ova naša tvrdnja, da je naime Riceputi ili Farlati sastavljač Rimskog Kataloga, nije baš po nje najlaskavija, te bi nam se moglo prigovoriti, da je naša hipoteza presmjela pri prosugjivanju ovih ljudi, inače veoma zaslužnih za našu crkovnu povijest. Mi ne tvrdimo, da je dobro ono, što su oni učinili; ali kad uzmemo u obzir ondašne zahtjeve viših i nižih krugova, a nada sve ondašne stanje povjesničke kritike, nemožemo ih sasvijem ni osuditi. Da dokažemo pak, da smo mi na pravomu putu, kada jednoga od njih smatramo sastavljačem Rimskoga Kataloga, navesti ćemo još i slijedeće činjenice.

Sam Farlati direktnim nam je dokazom, da je tobožnji Rimski Katalog radnja poznijih vremena i da, ako Farlati nije sudjelovao u ovoj radnji, a to je sigurno njemu bio veoma jasan sav ovaj posao, kao što je sada nama. Farlati (I. p. 647.) govoreći o Jurju biskupu solinskome piše: „*Porro inter Iustinum et Glycerium lacuna interjacet ducentorum et fere quinquaginta annorum, ad quam explendam revocari oportet Episcopos illos amplius viginti, quos hi Catalogi infra sextum saeculum rejectos anteponunt Theodoro, quo cum excidium Salonae urbis aetate conjungitur. Sunt autem hi Justinianus, Antoninus, Maximus II., Agapitus, Ioannes I., Georgius I., Theodorus I., Ioannes II., Frontinianus I., Ioannes III., Petrus I., Marinus I., Martinus I., Maximus II., aut Marinus II., Theodorus II., Petrus II., Leo I., Ioannes IV., Ioannes V., Petrus III., quibus addi opportet Hesychium III., Ioanni IV. & Ioanni V. interjectum, quem aliqui Catalogi praemittunt. Ita fiet, ut Salonensium Antistitum continuatio seriesque ab Justino ad Glycerium nusquam interrupta perveniat. Praeterea hi Episcopi, quos modo recensui, nisi inter Justinum Glyceriumque collocentur, nusquam in ea serie locum aptum sibi congruentemque invenient*“.

Sam Farlati dakle kaže, da je trebalo uvrstiti ono dvadesetijednoga biskupa iza Teodora megju Justinom i Glycerijem, jer se drugdje nije moglo za njih naći shodna, ni zgodna mjesta. Ako su biskupi solinski Rimskoga Kataloga izvagjeni iz rimskih Arkiva, ako je ovaj „*ex optimis autem tabulis maximeque ad fidem faciendam idoneis*“ iscrpljen (Farlati I. p. 329.), tada nije trebalo

govoriti o shodnosti i zgodnosti, da se ono dvadesetijednoga biskupa uvrsti megju Justinom i Glycerijem. „*Optimae tabulae maximeque ad fidem faciendam idoneae*“, našaste u rimskim Arkivima, bile su više nego dovoljne da utvrde i dokažu, kako je red onog dvadesetijednog biskupa baš na svom mjestu, prama povjesničkim činjenicama, megju Justinom i Glycerijem. Ali kada se je Farlati utekao shodnosti, „*nusquam in ea serie locum aptum sibi congruentemque invenient,*“ a ne Rimskim *Tabulae*, da dokaže poregjaj ovih biskupa, sumnja je, da li su te *Tabulae* uopće opstojale. (Vidi još Farlati I. p. 329. sl.; I. 490. i II. str. 114.).

Vrijedno je još opaziti, da dok Farlati nosi i manjih fragmenata nekih Kataloga solinskih biskupa, (I. str. 343 sl.) ne tiska niti jedne *Tabulae*, na temelju koje se je mogao Rimski Katalog razlogom i nekim temeljem sastaviti. Naravna je ne samo sumnja, dali i tvrdnja, da, ili ovih *Tabula* nije bilo, ili se iz njih nije moglo zaključiti ono što Rimski Katalog hoće.

Da se još bolje uvjeri čitatelj o slaboj historičnoj vrijednosti Rimskog Kataloga, da je on naime kompilacija shodnosti i zgodnosti, a ne povjesničkih činjenica, izvagjenih iz *Tabula* rimskih Arkiva, i da je jasno, da je cijela ova rabota bila poznata vrlo dobro Farlatu, te joj on sam kumovao, ako nije i glavnim začetnikom bio, pa da se njega kao pisca djela *Illyricum Sacrum* ima poglavito smatrati za ovo odgovornim, navest ćemo njegove riječi iz prvog sveska ovog djela. Smatramo potrebitim pozabaviti se nešto više ovim Katalogom, jer je on od mnogih smatran, kao osnovan na dokumentima rimskih Arkiva, te služi i danas ne samo za Škematizam spljetske biskupije jednoč solinske, nego još i kao dokaz, da je hijerarhija bila utemeljena u Solinu u prvom vijeku kršćanstva, i da je Dujam u njoj prvi biskup i učenik sv. Petra Apoštola.

Farlati (I. p. 317.) kaže, da se Katalog Rimski razlikuje od drugih triju Kataloga B, C, D, jer da ova tri iza Justina prelaze odmah na Glycerija, na god. 474., dočim Rimski megju Justinom i Glycerijem umeće dvadesetijednoga biskupa. Jedanaest prvih biskupa nije moglo biskupovati 400 godina, t. j. od druge polovice I. do preko polovice V. v. „*Praeterea non est verisimile Episcopos non amplius undecim per annos circiter quadringentos Ecclesiae Salonitanae praefuisse ... Ut vero Episcopi illi, quos Catalogus Romanus Justino, et Glycerio interposuit, in eas aetates utri-*

que interjectas optime quadrant, sic convenire nequeunt in ea posteriora saecula, quibus illos caeteri Catalogi adscribunt. Biskupi ubilježeni za Glycerijem u trim Katalozima slažu se, osim koje male razlike, sa Katalogom Rimskim: „*At post Theodorum cui Romanus Catalogus subdit excidium Salonae, et Spalatensem Sedis Pontificiae translationem, alii omnes Catalogi Episcopos illos recensent, quos Romanus inter Justinum et Glycerium constituit, a tertio videlicet, quarto, et quinto infra sextum saeculum dejectos*". Zatim Farlati kaže, kako je Maxim bio biskupom još početkom sedmoga vijeka, pa nastavlja, da je apsolutno isključeno, da su u 40 godina, što je moglo najviše proći od Maxima do razorenja Solina, biskupovala dvadesetitri biskupa, koje Katalozi B, C, D, donašaju zajedno sa Frontinijanom i Teodorom poslije Maxima. „*Atqui quadraginta annorum intervallum longe angustius est, quam ut tres et viginti Episcopos, (totidem enim sunt adjecti Frotiniano et Theodoro) in illud includi possint; nisi forte singulorum Episcopatum ne unius quidem biennii spatio prorogandum putes, quod etiam a verisimilitudine, non solum a veritate abhorret. Cum igitur Episcopi illi circiter duo et viginti aetatis illius, quam caeteri Catalogi iisdem attribuunt, angustiis excludantur, multo rectius illos a septimo saeculo amotos partim ad tertium, partim ad quartum quintumque saeculum ante Glycerium revocaveris*".

Farlati čisto i bistro kaže, da jedan dio biskupa, što Katalozi nose poslije Teodora, najbolje pristaje „*optime quadrant*" megju Justinom i Glycerijem i da ovi ne mogu stati iza Teodora, jer je od ovoga do razorenja Solina ili nikakvo ili veoma kratko razdoblje, pa da ih s toga isključuje iz ovoga mjesta kratki prostor vremena: „*angustiis excluduntur*". Dakle ovdje se govori jedino o „*optime quadrant*", o „*angustiis excluduntur*", ali nigdje ni iz daleka ne spominju se te *Tabulae* rimskog Arkiva, koje bi mogle posvjedočiti, da onim biskupima patri mjesto megju Justinom i Glycerijem, a ne poslije Teodora. Kakvu dakle historičku vrijednost može da ima Rimski Katalog? Ako pak Farlati nije našao megju rukopisima nikakva dokaza za vjerodostojnost Rimskoga Kataloga, kako je to, da on, koji je dao pisati na stotine pisama na sve strane, gdje je mislio, da može što naći o Iliriku, nije se obratio u Rim, da ga tkogod o tim *Tabulae* obavijesti ili štogod iz njih prepiše? Nije li i on sam znao, da sve to ne opstojii, pa da je uzalud bilo tražiti i pisati?

Iza kako je auktor Rimskoga Kataloga uredio po svoju solinske biskupe, ostalo mu je jošte petnaest biskupa iz onih triju Kataloga B, C, D. Što da s ovim uradi? Kako u prvo doba kršćanstva nije bilo crkvene hijerarhije u Solinu, tako je ne bijaše ni u Spljetu za više decenija, iza porušenja Solina. Solinjani, poslije nego Avari porušiše njihov grad, razbjegoše se većim dijelom po otocima, a pribjegoše u Dioklecijanovu palaču valjda za preko sto godina kasnije, nego li to tradicija bilježi.[106] I stopro bi tada bila uregjena crkvena hijerarhija u Spljetu. Za to i u Spljetu, kao i u Solinu, nalazimo prazninu crkvene hijerarhije za preko jedan vijek. Ova praznina bi popunjena sa ono petnaest biskupa, koji su bili upisani iza zadnjega biskupa u Solinu, po Katalozima, Teodora; isto tako, kako je praznina u solinskim biskupima za prvih vijekova, bila popunjena sa onim biskupima, koji su bili pretekli iza istoga Teodora. Za sada ne ćemo da ob ovomu pitanju raspravljamo, jer bi nas ovo odvelo daleko, t. j. megju spljetske biskupe, a mi raspravljamo sada samo o solinskim. Trebalo je ipak ovo istaknuti, jer spomenuta tri Kataloga i ove biskupe — ubrojene od Rimskog Kataloga i od Farlata megju spljetske — bilježe megju solinske biskupe, te ih stavljaju pred Ivanom Ravenjaninom, kao prvim nadbiskupom spljetskim, koji bi bio god. 650. prenio kosti sv. Dujma i Staša iz Solina u Spljet.

Koje razloge navagja Farlati, s kojih se je moralo ovo petnaest biskupa dati Spljetskoj crkvi, a ne Solinskoj, kako nose Katalozi B, C, D? Bilo je naravno očekivati, da će se Farlati pozvati na Rimski Katalog i dokazati kako onaj, koji ga je sastavio, morao je te biskupe ubrojiti megju spljetske, jer je za to našao dokaza u Rimskom Arkivu. Ali Farlati ni ne spominje Rimski Arkiv, ni njegove *Tabulae*, već evo kako on razlaže: „*Nec vero tres illi priores Catalogi* (B. C. D.) *hos solum Episcopos tres ac viginti Theodoro subjiciunt ante Salonitanum excidium, sed alios praeterea ad quindecim Episcopos in easdem quinquaginta annorum angustias compellunt, videlicet Martinum, Forminum, Georgium, Ioannem, Vernaculum, Dometum, Theodorum, Vitalem, Petrum, Leonem, Ursum, Petrum, Georgium, Maximum & Theodorum, quocum cladem Salonitanam conjungunt. Ita fit, ut fere quadraginta Episcopis annos non amplius quinquaginta*

[106] Bullett. di arch. e storia dalm. 1904. str. 78. sl.

adscribant, id quod omnis verisimilitudinis fines longe multumque transgreditur. Sed multo aptius ad seriem & successionem Chronologicam congruentiusque, Auctor Catalogi Romani quindecim illos Episcopos Salonae captae eversaeque postposuit, & Salonitanae ademptos, ecclesiae Spalatensi restituit. Quare omnes illos fere quadraginta Antistites, quos alii Catalogi post Natalem, Maximum, Frontinianum, Theodorum recensent, & ante Salonitanam calamitatem constituunt, bifariam dividas oportet, & priores quidem, videlicet Justinianum cum reliquis supra nominatis, Glycerio praepositos ecclesiae Salonitanae; caeteros vero, scilicet Martinum, Forminum, quos paullo ante dixi, Salonitano excidio postpositos, ecclesiae Spalatensi cum Romano Catalogo attribuas necesse est". (Farlati I. 318.)

I ovdje su za Farlata dokumenti, ili rimske *Tabulae*, kako ih on zove, *multo aptius ad seriem . . , congruentiusque . . . necesse est;* zgodnije je za red . . , bolje se slaže . . . potrebito je . . , da ono petnaest biskupa, koje Katalozi B, C, D meću megju solinske biskupe, budu ubrojeni u spljetske. Kako malu, da ne rečemo nikakvu vrijednost imaju za povijest ti dokumenti sastavljeni s razloga „*aptius*", „*congruentiusque*", „*necesse est*", to je jasno.

Ali mi imamo još vijesti, i to dosad neobjelodanjenih, o Katalozima solinskih biskupa uopće, a napose pak o sastavku Rimskoga Kataloga.

U Biblioteci Conte Fanfogna-Garagnin u Trogiru, megju ostalim rukopisima, čuvalo se je do nedavno nekoliko rukopisnih svezaka gragje za „*Illyricum Sacrum*".[107] Deseti Svezak

[107] Rukopisni materijal Farlatijeva *Illyricum Sacrum*, o kojemu je ovdje govora, ima svoju osobitu povijest. O njemu govori *Praefatio* u *Illyricum Sacrum* T. I. str. XIII. sl.; Coleti *Martyr. Illyricum* Venetiis 1818. str. 16., Valentinelli *Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro* p. 17. sl.; Kukuljević, *Putne uspomene* str. 45.; Faber M. *Zur Entstehung von Farlati, Illyricum Sacrum* u „*Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina III. Bd. Wien 1896.*; Jelić Dr. L. *Raccolta di documenti* itd. *u Bullettino dalm.* 1894 str. 55; F. Bulić *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1902. *Supplemento* od Coleti-a; g. 1904. str. 174. sl.; g. 1905. p. 208.

U Arkivu ove obitelji Fanfogna-Garagnin u Trogiru, čuvali su se do god. 1908. uz ostale rukopise, neki svesci pod raznim naslovima, u kojima je ponajviše gragja za crkvenu povijest Solina i Spljeta. Ovaj je materijal ravnatelj Muzeja Don Frane Bulić višekrat pregledao, osobito god. 1898. (sr. V. i VI. Izvješće „Bihaća", hrvatskoga društva za istraživanje domaće povijesti u Spljetu, str. 31.). Pošto su ova *Collectanea* sadržavala takogjer dio materijala upotrebljena za Illyricum Sacrum, on je bio odlučio,

ovih rukopisa nosi naslov: Salonitana et Spalatensia Sacra.[108]

da sve ovo nabavi za Arkiv c. k. Arheološkoga Muzeja u Spljetu. U tu svrhu, iza mnogogodišnjega usmenoga dogovaranja, nastavilo se god. 1903. uredovno dopisivanje sa obitelji Fanfogna-Garagnin, koje se je opet proteglo više godina. Nego ove godine 1903. prodao je Conte Ivan Dinko Fanfogna tajno Codex *Historia Salonitana* Tome Arcidjakona — (cfr. Rački, Thomas Archidiaconus — Historia Salonitana. Bilješka mjesto predgovora pod f) — za svotu od 10.000 kruna, nepoznatoj osobi u Beču, kako je on to ispovijedio ravn. Buliću god. 1910. God. 1905. bi prodana za svotu od 3000 K potpuna zbirka Statuta gradova Dalmatinskih Biblioteci kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, a to jer Ministarstvo za Bogoštovlje i Nastavu u Beču nije nugjalo nego 2800 Kr., da se ova zbirka nabavi za Spljetski Muzej. (Sr. Br. 65, 73, 76, iz g. 1903,; br. 18, 29, 30, 35, 36 iz g. 1904.: br. 6, 23 god. 1905. megju Spisima c. k. Konservatora u Spljetu). God. 1910. bijahu iznenada i tajno prodana kr. Arkivu Zemaljske Vlade u Zagrebu, uz ostali materijal, sva navedena Collectanea i materijal Illyricum Sacrum (Sr. Br. 69, 75, 77, 98, 104 iz god. 1910.; br. 14, 15, 49, 75. 84, 95 iz god. 1911.). Od Arkiva Zemaljske Vlade pisci mogli su imati najvećom pripravnošću sveske potrebite za ovu radnju, t. j. IV, VIII, IX, X Salonitana et Spalatensia Sacra. Budi i ovdje izrečena srčana hvala kr. Zemaljskome Arkivu u Zagrebu. — Kako su pak ovi rukopisi, koji su služili za gragju „Illyricum Sacrum", dospjeli u obitelj Fanfogna-Garagnin, nije poznato. No treba napomenuti, da je jedan član spomenute obitelji i to upravo Ivan Luka Garagnin bio spljetski nadbiskup god. 1763.—1780. Farlati je njemu posvetio IV. svezak svoga djela, kao nadbiskupu spljetskomu i gorljivu zagovaratelju, da što prije izagje ovo djelo „... *quod supremum Ecclesiae Dalmaticae Pontificatum adeptus verbis benignissimis ostendisti, quam Tibi cordi esset Historia Illyrici Sacri, ultro et libentissime pollicitus, nihil abs te ad eam conficiendam adjumenti et subsidii defuturum* ..." (Illyr. Sacr. IV. str. V.). Radi njegovih zasluga, valjda njemu ili kasnije njegovoj obitelji, Coleti je, od preko 300 rukopisnih svezaka, što ih je bilo, darovao nekoliko, kako je to i drugim činio. A od ovih zadnjih sačuvala su se samo četiri gori navedena u Arkivu Fanfogna-Garagnin.

[108] Ovaj svezak X. rukopisa ima 219 listova raznog formata. Od lista 1—96 stranice su duge 29 cm, široke 20 cm, a tako isto od 155 do kraja. Sa listom 97 počimlju kraće stranice, i tako ide dalje do lista 154. Ove su duge 20 cm. široke 14 cm. Ove mjere nijesu baš tačne za sve listove, jer megju većim i manjim listovima, gdjegod se po koji razlikuje od ostalog formata. Paginacija je učinjena od kr. Zemaljskog Arkiva u Zagrebu, kada je rukopis dospio u njegovo vlasništvo. Pri ovoj paginaciji nije Arkiv pazio na kronologiju, ni na red stranica prema predmetu, što ga jedna stranica i njezina susljedna imaju, nego je gledao samo na materijalni red te se je paginiralo onako, kako su se stranice našle, kada je svezak dospio u kr. Zemaljski Arkiv. Većinom je red u paginaciji pravi, ali nije svagdje tačan, jer je koji list iskidan s mjesta, pa se pri paginaciji nije našao na svom mjestu, ili pak u starije doba, kada je rukopis bio u knjige uvezan, nije se uvijek pazilo na red, kojim su ove stranice bile pisane.

Ovaj X. svezak nosi mnogo Kataloga solinskih biskupa. Mi ćemo ovdje sve ove nabrojiti, ali ne ćemo se potanje s njima baviti, niti ćemo iznijeti razlike, koje megju njima opstoje, jer svi nose imena biskupa, koja su nam poznata iz Kataloga B, C, D. Jedino ćemo istaknuti, i to kao veoma važnu činjenicu, u koju se kategoriju ima uvrstiti svaki od ovih Kataloga: da li u prvu kategoriju, t. j. u one Kataloge, koji su napisani bez drugotne svrhe i namjere, i u kojima je sačuvana stara jezgra popisa solinskih biskupa, t. j. iza biskupa Justina slijedi neposredno Glycerij, te su Natal i Maxim na 22. ili na 25. mjestu, kako je u Katalozima B, C, D, E; ili se pak imaju ubrojiti u drugu kategoriju, jer su napisani prema nekom stanovitom cilju, pa je megju Justinom i Glycerijem umetnuto preko dvadeset biskupa, kako nosi Rimski Katalog.

1. Na listu 97 ovoga X. Sveska i slijedećim stoji: *Chatalogus Salonitanorum Pontificum.* To je *Chronicon Pontificale Salonitanum et Spalatense,* koji Farlati donaša u prvom svesku na str. 397. sl. Ovaj katalog spada u prvu kategoriju.

2. Na listu 108 počimlje Katalog Ponzonijev na talijanskom jeziku: *Nomenclatura Ecclesiae Spalatensis, olim Salonitanorum Praesulum. Ex Collecc. Ponzonianis,* dok je u Farlata tiskan latinski na str. 327. (Naš Katalog D). I ovaj spada u prvu kategoriju.

3. Na listu 111. napisan je Katalog: *Antistites Salonitani,* u komu su samo solinski biskupi, njih 47 na broju. Za ovim slijede na listu 114: *Archiepiscopi Spalatenses.* Ovaj Katalog spada u drugu kategoriju. Na listu 122. dolazi: *Catalogus Ducum et Regum Dalmatiae et Croatiae,* što na naš predmet ne spada.

4. Na listu 125.: *Catalogus II. ex historia Salonitana Codicis Biniani* (Begna, naš E.) Ovaj spada u prvu kategoriju. Teodor je 24.-i biskup Solina, a za njim dolazi 25-i Ivan Ravenjanin. Fali dakle u njemu ono 40 biskupa iza Teodora, što ih nalazimo u Katalozima B, C, D.

5. Na listu 127: *Catalogus III. Raphaelis Levacovich Croatae Archiepiscopi Ochridiani.* Spada u prvu kategoriju.

Catalogus IV. a Joanne Lucio confectus S . . . Nema biskupa solinskih, nego samo spljetskih.

6. Na listu 130: *Catalogus V. apud N. A Cutheis de gestis . . .* (naš Katalog C). Tiskan u Farlata na str. 324. a u Lučića na str. 385. Spada u prvu kategoriju.

7. Na listu 133. (v. Tabl. XXII.) *Noster Catalogus;* a olovkom je dodano i to poznijom rukom *a*. Spada u prvu kategoriju, ali nema onih biskupa iza Teodora.

8. Za njim, na listu 135, (v. Tabl. XXIII.) *Catalogus noster*, i ovdje poznijom rukom i olovkom dodano je *b*. Ovaj je uregjen prama Rimskom Katalogu, te ga se ubraja u drugu kategoriju.

9. Na listu 139, Katalog bez ikakva naslova, ali je ostavljeno dosta prostora, da se je naslov mogao napisati. Spada u prvu kategoriju.

10. Na listu 141, opet Katalog kao i predšasti. I ovaj je prve kategorije.

11. Na listu 143: *Memoria Archiepiscoporum Salonitanae ecclesiae.* Spada u prvu kategoriju.

12. Na listu 145. Bez ikakva naslova kao 9 i 10. Spada u prvu kategoriju.

13. Na listu 147. Kao i predšasti. Spada u prvu kategoriju.

Na listu 152 Katalog bez naslova, ali samo spljetskih biskupa.

Ovo je sve na rukopisu malog formata, 20×14 cm.

Na rukopisu velikog formata počimlju Katalozi sa listom 155.

14. Tu stoji: (v. Tabl. XXIV.) *Nomina Archiepiscoporum olim Salonitanae nunc Spalatensis ecclesiae.* Spada u prvu kategoriju. Važne su dvije opaske napisane sa strane drugom rukom, a glase: „*NB. Non dice Catalogus Series Ordo ecclesiae ma Nomina: il che indica aver conosciuto, o almeno dubitato il Collettore che questa Collezione di nomi non sia perfettamente disposta secondo la serie de tempi*“. ... „*NB. La confusione nacque da questo, che li Nomi di questi Arcivescovi saranno stati raccolti da più particolari Catalogi il primo da N. sino ad St. Il. 2° da St. sino ad H. Il. 3° di H. A. e quello che li pose asieme in uno poco intendeva di storia, e cronologia aveva confuso le parti; preponendo le posteriori all' anteriori, mosso forse dal nome di Glicerio, che per l' eccellenza del soggetto Santo e ex Imperatore aveva anche questo Carattere differente voluto preporre agli Incogniti*“.

Na str. 157 nastavlja se Rimskim Katalogom, ali su tu sami spljetski biskupi.

15. Na listu 161 *Nomenclatura Presulum Sctae Ecclesiae Salonit. Spalatensis.* Spada u prvu kategoriju.

16. Na listu 162 *Nomina Archiepiscoporum olim Salonitanae nunc Spalatensis Ecclesiae. Haec extant apud Hieronymum Bernardo Presbyterum Spalatensem ... Archidiaconum.* Spada u prvu kategoriju.

17. Na listu 165. *Catalogus Antistitum Salonitanorum.* Ubraja se u drugu kategoriju.

18. Na listu 166. ispod jednog epigramma, koji ne spada na naš predmet, čita se: *Memoriale Archiepiscoporum Salonitanae Ecclesiae.* Spada u prvu kategoriju.

19. Na listu 169: *Memoria Archiepiscoporum Salonitanorum et Spalatensium.* Ubraja se u drugu kategoriju. Na ovom listu, sa strane, prama imenu s. Dujma, napisano je: *Pars I. ex Dypticis Salonitanis.* Iza imena Petrus, a pred imenom Glycerija, čita se: *Pars 2a ex antiquis ecclesiae Salonitanae Monumentis.* Pred imenom Ivana Ravenjanina, a uvijek sa strane, čita se: *Pars tertia ex vetustioribus ecclesiae Spalatensis memoriis.*

20. Na listu pak 85 rukopisa, velikog formata, počimlje Rimski Katalog pod naslovom: (v. Tabl. XXV.) *Pontifices Salonitani et Spalatenses a quodam Dalmata ab archiviis Romanis collecti.* Dakako da ovaj spada u drugu kategoriju.

Ovim smo nabrojili sve Kataloge, što ih nosi spomenuti Svezak X. Salonitana et Spalatensia Sacra, u kr. Zemaljskom Arkivu u Zagrebu.

Od ovih dvadeset Kataloga ništa manje nego petnaest spada u prvu kategoriju, t. j. u onu, u kojoj iza Justina dolazi odmah Glycerij, te od Dujma do Teodora, pod kojim bi porušen Solin, nema nego najviše 26 biskupa. Iza njih dolazi onaj skup od kakvih 40 biskupa, za koje niko ne zna, da su ikad kao taki opstojali. Ove su prepisivači prepisali, kako rekosmo, bez drugotnih svrha i namjera, pa zato, i ako su ovi Katalozi mutni, a to se ipak kod njih razabire ono, što je staro, istinito, nepomućeno; vidi se jezgra tih Kataloga, koja počimlje Dujmom a svršava Teodorom, te obuhvaća jedno 24—26 biskupa. Ono što slijedi, pridodano je, ali tako različito od jezgre, od istine, da je dosta danas pogledati dobro, da se namah razumije, što je u njima istinita, a što neistinita.

Katalozi druge kategorije sastavljeni su po stalnom pravilu, doista nipošto kritičnom, ali ipak po nekom redu. Tu vlada načelo shodnosti i zgodnosti *aptius congruentiusque*, ali ipak vlada

neko načelo; te nije to prosto prepisivanje, nego neumjesno sastavljanje Kataloga i kronološko poregjenje biskupa.

Za mnoge Kataloge prve kategorije kaže se odakle su prepisani: iz *Chronicon Spalatinum,* iz rukopisa Ponzonijeva, iz Kodeksa Begnina, Levakovića, A Cutheis itd., a za one druge kategorije nemamo ni cigloga, za koga se kaže da bi bio prepisan. Nijesu prepisani nego sastavljeni.

O Katalogu Rimskom, 20.-mu na broju, govorili smo dosta, te ne treba da se više na nj osvrćemo. A ono, što se je reklo, vrijedi i za sve Kataloge druge kategorije, jer su svi sastavljeni prama jednom cilju, a ne naprosto prepisani.

Još ćemo samo opaziti da se Katalog Rimski u svesci X. nastavlja na listu 157. sa spljetskim biskupima. Ovaj Katalog svršava u rukopisu sa biskupom Stjepanom Cupilli, koji je biskupovao od god. 1708.—1719., uprav kao i Rimski Katalog u prvoj svesci „Illyricum Sacrum". U rukopisu nalazimo i nasljednika Stjepanova, biskupa Ivana Krstitelja Laghi; ali to je nadodala druga ruka veoma sitnim rukopisom. Začudno je, da dok je I. sv. *Illyricum Sacrum* izišao godine 1751., ipak Rimski Katalog svršava sa Stjepanom Cupilli (1719.), a ne navagja njegove naslijednike Ivana Krstitelja Laghi g. 1720.—1730., ni Antuna Kadčića g. 1730.—1746., pa ni samog Pacifika Bizzu, koji je postao biskupom g. 1746. i komu je, kako vidjesmo, sam Predgovor posvećen.

Zašto sve ovo? Nije li se i ovim htjelo dati veće snage Rimskom Katalogu, kao da bi bio sastavljen od nekog učenog Dalmatinca na temelju rimskih *Tabulae?*

Prije nego nastavimo našim opaskama ob ovim Katalozima, moramo se osvrnuti na dvije primjedbe, koje je druga ruka napisala na Katalogu navedenu pod br. 14. (v. Tabl. XXIV.)

Važne su one dvije primjedbe, jer nam pokazuju put, kojim je išao onaj, koji je htio ispravljati Kataloge solinskih biskupa. On je imao pred očima ovaj Katalog pod br. 14, koji spada u prvu kategoriju, te je vidio, da ne odgovara onomu kronološkomu redu, koji je on zamislio, da mora da bude u Katalogu solinskih biskupa. On je cijenio da je i sam sakupljač („Collettore") ovog Kataloga ili bio osvjedočen, ili bar dvojio o valjanosti kronološkog reda solinskih biskupa. On izvagja svoje primjedbe iz naslova, koji je dotičnik dao onomu Katalogu: veli *Nomina, Imena,* Nadbiskupa jednom

solinske a sad spljetske crkve, a ne kaže *Catalogus, Series, Ordo,* a to s razloga što je barem posumnjao o njihovu kronološkomu redu.

Da je sakupljač ovog Kataloga bio siguran, da je kronološki red solinskih biskupa u ovomu Katalogu dobar, bio bi mu dao naslov *Catalogus . . ., Series . . ., Ordo . . ., Archiepiscoporum olim Salonitanae nunc Spalatensis ecclesiae,* t. j. *Katalog . . ., Serija . . ., Red . . ., nadbiskupa jednom Solinske sada Spljetske crkve.* Ali on nije to učinio, nego je stavio u naslovu *Nomina,* t. j. *Imena,* jer imena biskupa solinskih jesu tu, ali nijesu kronološki poredani. Ovako je mislio pisac primjedbe.

Pisac primjedbe, poslije nego je ovu prvu općenitu opasku učinio, u drugoj navagja razlog, s kojega je on cijenio, da je pometnja nastala, t. j. da biskupi nijesu poredani onako kako su kasnije u Rimskom Katalogu poredani bili. Po njemu nastala je pometnja stoga, što su imena ovih nadbiskupa bila sakupljena iz raznih posebnih Kataloga: prvi od *N.* do *St.*; drugi od *St.* do *H.*; treći je pak od *H. A.*[109] Ovo se bez dvojbe odnosi na ulomke Kataloga, koji su bili napisani u ovom sveščiću, ali mi ne možemo o njima ništa izvjesna reći, jer ovaj dio rukopisa nije u ovomu X. svesku potpun. Ovaj sveščić počimlje sa listom 44 (paginacija X. sv. str. 155. — v. Tabl. XXIV.) kako je pri vrhu ubilježeno. Pisac primjedbe kaže nadalje, da se je onaj, koji je ova imena biskupa skupa sastavio, malo razumijevao u povijest i u kronologiju, te je izmješao pojedine dijelove i pretpostavio posljednje stvari, t. j. posljednja imena biskupa onim koji su imali doći pred njima. Pisac primjedbe cijeni, da je sakupljač imena biskupa učinio to radi Glycerija, jer da je njega kao bivšeg cara i sveca mislio da mora pretpostaviti ostalim nepoznatjm biskupima.

Pisac primjedbe mislio je dakle, da su Katalozi prve kategorije nastali ovako. Bilo je više popisa Kataloga solinskih biskupa. Netko je htio sastaviti kronološki popis solinskih biskupa, te je počeo prepisivati redom od Dujma pa dalje. Kada

[109] Ova se dva slova odnose samo na jedan Katalog, jer ovdje nije rečeno *da . . . ad,* kako je u prvom i drugom dijelu, nego *di H. A.* Ovdje se dakle govori o jednom Katalogu, a taj bi mogao biti A Cutheis-ov (naš C.), jer se na str. 130 rukopisa X. sveske nalazi Katalog A Cutheis-a, u kojemu je *A* veoma slično onome *A* u ovoj primjedbi, a tako isto slovo *H* ispred *A* u primjedbi, sliči onome *H* ispred *A*, A Cutheis-ova Kataloga.

je došao do Justina i njega prepisao i time dovršio prvi posebni Katalog (koji on označnje sa slovima od *N.* do *St.*), nije znao kako će dalje. Imao je pred sobom još preko četrdeset biskupa, podijeljenih u dva Kataloga, pa se mislio, bi li nastavio sa Justinijanom, Antoninom itd., ili Glycerijem. Opazio je, da je Glycerij bio car, da je svet,[110] a da su mu drugi nepoznati, pa je zaključio, da iza Justina mora doći Glycerij, poznata i znamenita osoba, a za njime dakako sve one osobe, koje su bile u drugom posebnom Katalogu, označenu sa slovima od *St.* do *H.*, a od kojih su još neki, kao Stjepan, Natal, Maxim bili poznati. Za ovim Katalogom došao je na red treći Katalog, u kome su imena nepoznatih biskupa i to Katalog nekog *H. A.* I tako Justinijan, Antonin i nasljednici dogjoše iza Teodora, posljednjega solinskoga biskupa, mjesto da dogju iza Justina, a pred Glycerijem, kako je pisac primjedbe umišljao da moraju doći. — Ova je primjedba veoma naivna, kada njezin pisac hoće da protumači, kako je nastao Katalog prve kategorije, ali je s druge strane veoma važna, jer u ovoj primjedbi uvigjamo zamisao neke nepoznate osobe, koja je vidjela potrebu da se imena biskupa solinskih moraju ispremješati, ako se je htjela ispuniti solinska hijerarhija za šest vijekova i da se pred Glycerijem, koji je bez svake sumnje biskupovao drugom polovicom četvrtoga vijeka, mora umetnuti nekoliko biskupa, da se ispuni ona velika praznina, koja je zijala megju Justinom i Glycerijem. Ono prvih jedanaest biskupa, koji počimlju Dujmom a svršavaju Justinom, ne mogu ispuniti četiri vijeka, naime od druge polovice prvog do druge polovice četvrtog vijeka. A za ovaj posao dobro je došlo ono četrdeset imena nepoznatih osoba, koja su bila ubilježena iza Teodora, a baš jer su nepoznata — *Incogniti* — moglo ih se je metnuti, gdje se htjelo.

Nego pogjimo malko dalje i svratimo pozornost na Kataloge pod br. 7. i 8. Ono što je nepoznata osoba primjetila Katalogu br. 14 i time pokazala put, kojim se ima ići, da se solinski biskupi kronološki poredaju, to je netko izveo u spomenutim Katalozima br. 7. i 8. Ovaj je najprije sastavio onaj pod br. 7 i nazvao ga *Noster Catalogus.* Iz njega je istrijebio one biskupe, koji

[110] Sanctus, svet, bio je službeni epitet, koji se davao u ono doba biskupima, Papi i drugima, a da se time nije htjelo proglasiti dotičnika svecem, kako smo višekrat opazili.

dolaze iza Teodora, tako da u njemu nema solinskih biskupa nego samo dvadesetidva. Ovaj Katalog spada u prvu kategoriju. Možemo spomenuti da su i prvi spljetski biskupi u njemu veoma slabo zastupani: za Ivanom Ravenjaninom stoje ubilježena samo četiri biskupa, a peti je *Petrus III.*, koji bi po godini stavljenoj uz njegovo ime, bio umro g. 840. Ovaj je *Noster Catalogus,* kako ga nepoznati pisac zove, čist od svake primjese.

Pošto je nepoznati pisac imao pred sobom historični Katalog solinskih biskupa, koji je on sastavio, izlučivši biskupe upisane poslije Teodora, dao se na sastavljanje drugog Kataloga, držeći se naputaka napisanih od pisca primjedaba u Katalogu br. 14. U njemu se pojavljuju biskupi, koji su bili upisani iza Teodora i od tih je dvadesetijedan umetnut megju Justinom i Glycerijem, a ostali su poredani iza Ivana Ravenjanina, da napune prazninu spljetskih biskupa za sedmoga, osmoga i djelomice devetoga vijeka. Ovaj je katalog *Catalogus Noster*, dočim je prvi, kako vidjesmo, nazvan *Noster Catalogus.* Nije ni ovaj naziv, ova naime razlika sa *Noster,* sprijeda ili straga, bez značenja. Ovime je htio pisac da naglasi razliku megju jednim i drugim Katalogom. Onaj je uopće Katalog solinskih biskupa i za to je na prvom mjestu *Noster,* ali ovaj drugi od njega je sastavljen, on se je oko njega trudio, njegova je ovo svojina, pa da to jače istakne, iza *Catalogus* stavlja *Noster.* Ovaj nije nipošto prepisan, on je uregjen prema stanovitom cilju sastavljača, kako ga je potakao pisac primjedaba u Katalogu br. 14.

Nameće se sada samo po sebi pitanje: tko je napisao onu primjedbu? Tko je sastavio ova dva zadnja Kataloga? Nema sumnje, da su one dvije primjedbe izvor i povod ovih dvaju Kataloga i da je po svoj prilici jedna te ista osoba sastavila primjedbe i uredila Kataloge. Iz rukopisa, jer je različit, to ne proizlazi, ali razliku u rukopisu lako je shvatiti, kako ćemo odmah vidjeti.

Nepoznata osoba, koja je jedno i drugo uredila, koja je dakle postavila temelj Rimskom Katalogu, nemože biti, kako rekosmo, nego ili Riceputi ili Farlati. Ali baš — što je uprav začudno — nepoznajemo rukopisa Farlatijeva. Od čovjeka, koji je toliko napisao, nije se sačuvao ni cigli dokumenat njegovom rukom potpisan, da bismo mogli sigurnošću prepoznati njegov

rukopis.[111] Rukopis Riceputijev poznamo i od njega donašamo jednu sliku (v. sl. XXVI.) Taj ne sliči rukopisu ni jednog ni drugog Kataloga, pa ni rukopisu onih dviju primjedaba, ali to još ne znači, da Riceputi ne bi mogao biti auktor onih dvaju Kataloga. Pri sastavljanju „Illyricum Sacrum-a" i pri sakupljanju materijala za ovaj teški posao, imali su Riceputi i Farlati mnogo pomagača. Kad je ili jedan ili drugi sastavljao *Noster Catalogus* i *Catalogus Noster*, sigurno je imao dosta muke, dok ga je kraju priveo. Nije to išlo tako lako, da je odmah iz pera gotov izašao, da na njemu nije trebalo ništa ispravljati, da je odmah bez pogrješaka napisan, kako ga nalazimo u X. svesku. Htjelo se je posla, dok je ovako izašao, pa ga netko u čisto prepisao, a to je mogao učiniti koji pomagač Riceputijev ili Farlatijev. Za to kažemo, ne može se po samomu rukopisu suditi, i da bismo poznavali čiji je on, tko je sastavljač ovih dvaju Kataloga.

Da li je ovoj radnji oko uregjenja spomenutih Kataloga sudjelovao i Pacifik Bizza, koji, kako vidjesmo, bijaše u velike zaslužan za „Illyricum Sacrum", nije nam poznato. Pobrinuli smo se kod Spljetske biskupske Kurije, da potražimo koji njegov rukopis. Ali premda je deset godina biskupovao, pa kao biskup i kao učenjak mnogo toga napisao, nijesmo našli nego samo dva rukopisa i to neznatne vrijednosti, na kojima je jedino potpis P. Bizze, njegovom rukom napisan. Kako je vidjeti iz potpisa (v. Tabl. XXVII.) ne sliči njegov rukopis ni rukopisu primjedaba, ni onomu Kataloga pod br. 7. i 8.

Dakle primjedbe u Katalogu br. 14 dale su povoda, da se sastave *Noster Catalogus* i *Catalogus Noster*, a na temelju ovog zadnjega ne bijaše teško sastaviti Rimski Katalog. Nadodani su pape i vladari, koji su vladali za doba solinskih biskupa i stvar bijaše gotova.

Iz ovoga što iznijesmo, jasno je, da su Katalozi druge kategorije, a po tom i Rimski Katalog, sastavljeni radi shodnosti i zgodnosti — *aptius congruentiusque*, — a ne na temelju povjesničkih dokumenata.

Spomenuli smo još Katalog biskupa Šimuna Begne (naš E). I ob ovom moramo reći dvije riječi.

[111] Usprkos istraživanjima u Arkivima Mletačkim i Padovanskim nijesmo mogli naći nijednog potpisa Farlatijeva. Sr. Spise c. k. Arheol. Muzeja u Spljetu pod br. 134,174 iz god. 1912.

U ovomu Katalogu nema nego 25 solinskih biskupa. Kao što u svakom, tako i u ovomu Teodor[112] je zadnji biskup, te bi pod njim bio pao Solin. Iza Teodora stoji u ovom Katalogu napisano: „*Diu sedes vacat*"; „dugo je bila stolica ispražnjena". Za ovom opaskom dolazi Ivan Ravenjanin, koji bi, poslije propasti Solina, bio prenio biskupsku stolicu u Spljet. Nema dakle u ovom Katalogu ono trideset do četrdeset biskupa, koje nalazimo u Katalozima B, C, D, i F. Biskup Begna, koji je živio koncem XV. i polovicom XVI. v., nije sigurno sastavio ovaj Katalog. Kritika historička bijaše jako slaba u ono doba, da bi biskup Begna bio mogao vidjeti ono, što ni Riceputi, ni Farlati, ni Coleti, ni drugi nijesu mogli ni kasnije vidjeti, da je naime ono 40 biskupa poslije Teodora samo pljeva, koja se mora potpuno istrijebiti iz Kataloga solinskih biskupa. Nije biskup Begna poznavao povijest Solina, niti se šnjom bavio, kao što gornji pisci, tako, da je mogao i pomisliti da oni biskupi poslije Teodora nijesu nikad biskupovali u Solinu. On je bez dvojbe imao pred očima koji stari Katalog, u kome nije bilo nego 25 solinskih biskupa. Konstatiranje ove činjenice veoma je važno. Nije puki slučaj da fali u ovom Katalogu baš onaj broj biskupa, za koje i mi kažemo da su kašnje umetnuti, e da se popuni nastala praznina. Nemože se pak reći, da je krivnjom prepisivača nestalo onih biskupa iz Begnina Kataloga. Nevjerojatan bi bio ovaj slučaj, da su baš iščezli iz Kataloga oni biskupi, za koje i mi kažemo da moraju iščeznuti. Ovo se dade protumačiti, ako se pretpostavi, da je kolao u staro doba Katalog solinskih biskupa, koji ih nije nosio nego 25, a ovi od prilike popunjuju vrijeme, za koje mi dokazasmo da je trajala crkovna hijerarhija u Solinu.

Nastalo bi sada pitanje, odakle dolazi ono 40 biskupa, koji nijesu nigda bili biskupi u Solinu. Kada bi se ovo pitanje riješilo, tada bismo bili sasvijem na čistu sa solinskim Katalozima. Ovako i ako je stvar u glavnom riješena, ipak nije sva potpuno do kraja izvedena. Odgovor na gornji upit ne bi ništa pomogao hijerarhiji solinskih biskupa, ali bi kritika njegovih Kataloga bila potpunija.

[112] V. Jagić, Tomko Marnavić als Fälscher des angeblich im J. 1222 geschriebenen glagolitischen Psalters u *Archiv für slavische Philologie XXXIII.* (1911.) *Bd.*, I.—II. Heft, str. 132.

Nastojali smo da i ovo pitanje riješimo. Tražili smo izvor onim imenima biskupa i cijenimo da smo im ušli u trag, i ako nemožemo dokazati odakle svaki pojedini dolazi.

Nije vjerojatno, da bi netko bio naprosto uzeo nekoliko latinskih imena osoba, te ih pridodao Katalogu solinskih biskupa, namjerom da popuni vijekove, koji su ostali prazni, kada se Dujma i naslijednike prenijelo u prve vijekove kršćanstva. Ta nepoznata osoba lako da je našla sva ona imena negdje skupa i to po svoj prilici u *Diptychima* solinske Crkve (Mrtvine), pa ih pridodala solinskim biskupima.

Bio je običaj bilježiti u Diptychima crkvenim, uz imena svojih biskupa i ona okolnih biskupija. Prema ovomu običaju, bila su upisana na pr. u Diptychima Trijerske crkve imena mnogih biskupa, koji nijesu biskupovali u ovoj crkvi. Iz ovakih Diptycha Trijerske crkve ušla su u Katalog njezinih biskupa ništa manje nego 22 imena, koja ne pripadahu Trijerskoj crkvi, nego valjda susjednim, usko spojenim sa ovom crkvom.

Kako u Trijeru, tako se je i drugdje dogodilo. Nijesu se samo uvrštavali u Diptyche susjedni biskupi, nego i glasovitiji iz drugih udaljenijih biskupija.[113]

Stoga smo mnijenja, da se je i sa Katalogom solinskih biskupa zbilo ono što Kraus cijeni da se je dogodilo sa Katalogom Trijerskih biskupa. Iza uspomene biskupa solinskih bijahu upisani u Diptychima neki biskupi, po svoj prilici odličniji, okolnih biskupija. Stariji kroničari, koji su prepisivali solinske biskupe, nijesu megju ovima pomiješali druge biskupe, kako to nije uradio ni onaj iz koga je Begna prepisao. Ali pozniji prepisivači nijesu shvatili ovu razliku, pa su iza biskupa solinskih, prepisali ostale biskupe, kao da su i ovi bili biskupi Solina. A nijesu tako lako ni mogli shvatiti ovu razliku, kada su pretpostavljali da je hijerarhija u Solinu trajala šest vijekova. Dapače ona imena su im dobro došla, da popune prazninu. Tih imena bilo je mnogo, jer bijaše, kako smo vidjeli, više biskupija, koje su pripadale Solinskoj nadbiskupiji. Ovaj preveliki broj biskupa stavio je Farlata u taku nepriliku, da ih je morao razdijeliti, te neke dati solinskoj, druge spljetskoj crkvi. U ovom mnijenju, da su naime ona imena biskupa drugih crkava iz rimske dobe, utvrgjuje nas i činjenica, da su

[113] Kraus, Realencyclopaedie der christl. Altertümer. I p. 367.

sva ona 30—40 imena samo latinska. Da su ova imena pridodana s koje druge strane, sva je prilika da bi se bilo uvuklo i koje slavensko ime iz IX. ili X. v. Ali ovo nije slučaj. Vjerojatno je dakle, da su to imena iz Diptycha solinskih, i to imena crkvenih dostojanstvenika, biskupa, pa valjda i kojeg Pape, jer se je i ove običavalo upisivati u Diptyche.

Još nam je napomenuti da je u Katalogu Begninu takogjer praznina u spljetskim biskupima i to od razorenja Solina do god. 890., do biskupa Justina. Katalog Begnin, kako već rekosmo, dolazi do god. 1184. I po ovome dalo bi se zaključiii, da je ovaj Katalog veoma star, po svoj prilici najstariji od svih do sada poznatih.

Iz svega što rekosmo može se zaključiti, da Kataloge solinskih biskupa mi ne posjedujemo u njihovim nepomućenim izvorima, ali oni pisci koji su poznijih vijekova na njima radili i preuredili ih, imali su ipak pred očima stare Kataloge solinske crkve, koji su s neznanja prepisivača više ili manje tačno do nas doprli, a nijesu plod proste maštanije. Legenda, koja je sve više maha uzimala u Spljetu, početkom srednjega vijeka, da je Crkva solinska apoštolskoga porijekla, metnula je u nemalu nepriliku prepisivače Kataloga zbog malog broja biskupa. Da se prama razdoblju od šest vijekova, kroz koje je tobože trajala biskupija u Solinu, urede Katalozi, prepisivači su nadodali, iza zadnjih historičnih imena biskupa u Solinu, preko drugih trideset, za koje nitko ne može posvjedočiti, da su ikad u Solinu biskupovali, ali su po svoj prilici bili biskupi drugih dalmatinskih gradova, pa kao takovi ugjoše u Diptyche solinske crkve, a odatle, za srednjega vijeka, u Kataloge solinskih biskupa.[114]

[114] Nama je poznat veoma mali broj dalmatinskih biskupa, izim Solina, iz rimske dobe. Skoro smo sve spomenuli, govoreći o prvom i drugom solinskom Koncilu držanim g. 530. i 533. Kad još nadodamo Feliksa (g. 381.) i Sabinijana (g. 593.) za Zadar, a za Dubrovnik Fabricijana (g. 530.) i Florentia (g. 600.), tada smo gotovi. Nijedno od ovih imena biskupa ne nalazimo u broju onih četrdeset. Imena Petrus, Ioannes, Gregorius veoma su općenita, a da bi se iz njih dalo zaključiti, da su to imena rimskih papa Petra, Ivana i Grgura. No treba uzeti u obzir, kako već napomenusmo, da poznamo veoma malo biskupa suffraganeja solinskog metropolite i nadbiskupa. Stoga razloga ne može se ustvrditi, da ono nijesu imena biskupa onih biskupija, koje su pod solinsku nadbiskupiju spadale.

Sami dakle Katalozi solinskih biskupa, kritično proučeni, svjedoče nam ono, što nam iskopine solinske od više godina jasnim i gromkim glasom dovikuju, da je naime kršćanstvo u Solinu sa hijerarhijom počelo tek drugom polovicom III. vijeka.

Solinski biskupi izređaše se evo ispred naših očiju u tako velikom broju, kako ga je teško naći i kod mnogih slavnijih biskupija staroga kršćanskoga svijeta. Ne samo, nego mi dokazasmo na temelju kritičnog proučavanja, da Solin u svojim Katalozima biskupa posjeduje jezgru starih Diptycha. A ovi su ostanci veoma rijetki, tako da se malo koja Crkva može s njima podičiti.

I ovim dovršujemo ovu radnju, kojom će se čitatelj biti osvjedočio, da, i ako ugasismo, kako je u Uvodu rečeno, koju sviječicu malih kapelica, ili uništismo koju tradiciju glede dobe postanka crkvene hijerarhije u Solinu, da s druge strane, kronološkim poredajem solinskih biskupa, rasvjetlismo tamni put crkvene povijesti staroga Solina, i učvrstismo njezine bitne temelje te nameinusmo istinitost ove vjeri mnogih naših, a i mnogih učenih ljudi u Evropi. Oko ove osi i okosnice moći će se s vremenom pisati kršćanska povijest ovoga grada. Quod est in votis!

Ispravljamo ovgje samo neke krupnije pogrješke, koje su se pri tiskanju potkrale:

U I. svez. na str. 26. redak 23.—24.:
O ovim trima natpisima *čitaj:* Od ovih triju natpisa.

U III. svez. na str. 228. redak 11.:
Na trim Kapitulima *čitaj:* Na trim kapitelima.

Str. 228. redak 15.—17.:
da se ima tumačiti S*[anctus]* niti bi se ovako mogao tumačiti onaj S od Petrus *čitaj:* da se ima onaj S od Petrus tumačiti S*[anctus]*, nije ni to vjerojatno.

Str. 230. redak 21.:
da te je predobila *čitaj:* te da je predobila.

Str. 236. redak 18.:
Tab. XXI. *pridodaj:* sl. 1.

Str. 239. redak 2.:
Tabl. XXII. *popravi:* Tabl. XXI. sl. 2.

Str. 240. redak 28.—29.:
znamenitije od Spljeta i Solina *čitaj:* znamenitije od Solina.

Str. 241. Opaska ima doći gori u tekst te glasiti: Priglavljujući dakle Kronotaksu, dajemo prema ovoj radnji u slijedećemu obrascu Popis Solinskih biskupa.

Pri kraju III. sveske u vrhu stranice, riječi: Prilog A moraju izostati. Pod Prilog A u ovoj radnji dolazi Spljetski Škematizam, donešen već pod ovim slovom u prvomu svesku.